

KELEMEN LÁSZLÓ–SZOTÁK SZILVIA–GÖNCZ LAJOS

**TANNYELVVÁLASZTÁS A KISEBBSÉGI RÉGIÓKBAN:
TÁJÉKOZTATÓ FÜZET BURGENLANDI MAGYAR SZÜLŐKNEK
ÉS PEDAGÓGUSOKNAK**

2009. január

KELEMEN LÁSZLÓ–SZOTÁK SZILVIA–GÖNCZ LAJOS

**TANNYELVVÁLASZTÁS A KISEBBSÉGI RÉGIÓKBAN:
TÁJÉKOZTATÓ FÜZET BURGENDI MAGYAR SZÜLŐKNEK
ÉS PEDAGÓGUSOKNAK**

Ez a tájékoztató füzet
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának
felkérésére és támogatásával készült.
Megjelenését támogatja
a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület
és a Magyar Média és Információs Központ is.

Kiadta a Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala

2009. január

A kiadvány célja

Kisebbségi létben nagy erőfeszítéseket kell tenni az anyanyelv megtartásáért, átörökítéséért, ápolásáért, oktatásáért egyaránt. Különösen nagy felelősség hárul a szülőkre, mert nekik kell eldönteniük, hogy születésüktől kezdődően szólnak-e magyar nyelven gyermekeikhez, majd azt is a szülők döntenek el, hogy az óvodában és iskolában tanuljanak-e gyermekeik magyarul. E kiadvány célja, hogy olyan **nyelvtudományi tapasztalatokkal ismertesse meg a szülőket és pedagógusokat**, amelyek birtokában a legideálisabb döntést tudják meghozni gyermekük számára.

Az ausztriai magyarság oktatási helyzetéről

Az ausztriai magyarság eredetét tekintve két csoportra bomlik.

A **burgenlandi magyarságot** az 1976-os Népcsoporttörvény ismerte el hivatalos ausztriai autochton népcsoportként. Ennek hatására kerülhetett sor a magyar nyelvű oktatás újraindítására Felsőőrben, Alsóőrben, Felsőpulyán és Öriszigeten. Az 1994-ben született és 1998-ban módosított Burgenlandi Kisebbségi Iskolatörvény hozzájárult ahhoz, hogy a burgenlandi népcsoportok oktatási jogai kiszélesedtek, s a tantervi keretek modernizálásával a kisebbségi oktatás minősége is javult. Ennek megfelelően **Burgenlandban a civil szervezetek** anyanyelvápoló programjain túlmenően a hivatalos állami oktatás keretein belül is van lehetőség arra, hogy a gyerekek magyar nyelvet tanuljanak.

A Burgenlandi Magyar Kultúregyesület óvodásoknak szervez magyar anyanyelvi foglalkozásokat, s minden korosztályt megszólító kétnyelvű kiadványaival (Napocska, Őrség, Őrvidéki Hírek, Cooltúra) segíti elő a magyar nyelv használatát. A Magyar Média és Információs Központ internetes magyar nyelvoktató programot dolgozott ki. A Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája minden korosztálynak meghirdet magyar nyelvtanfolyamokat.

Az oktatási törvény több lehetőséget felkínál, így a szülőket már elemi iskolai szinten választás elé állítja:

- 1. Engedélyezi magyar nyelvű iskolák létrehozását elemi iskolai szinten. Ekkor az államnyelvet heti 6 órában kell kötelezően oktatni.*
- 2. Engedélyezi kétnyelvű iskolák (pl.: Örisziget, Alsóőr) vagy iskolai osztályok működését az elemi iskolákban (pl.: Felsőőr, Felsőpulya), amelyekben az oktatás magyar–német nyelven folyik.*
- 3. A polgári és szakközépiskolákban is lehetséges egynyelvű osztályok indítása az államnyelvét heti 6 órában tanulva.*

A törvény gimnáziumokban szintén csak kétnyelvű oktatást engedélyez. Úgy látja helyesnek, ha a magyar–német nyelvórák száma közel azonos.

A jogszabályok az autochton kétnyelvű településekre vonatkozó törvények mellett a nem autochton településeknek is lehetőséget adnak a népcsoport nyelvek oktatására. Ennek megfelelően bármelyik burgenlandi iskolában lehetőség van a népcsoport nyelvek tanulására kétnyelvű osztályokban (Horitschon, Lutzmannsburg, Markt Neuhodis) ill. jegyköteles vagy jegykötelezettség nélküli formában. Ez utóbbi esetekben heti 1–3 órában tanulják a gyerekek a magyart idegen nyelvként. A jogszabály szerint a szülők a kétnyelvű bizonyítvány kiállítását kérvényezhetik.

A törvény és a valóság eltérő képet mutat: Burgenlandban nincs magyar nyelvű iskola semmilyen iskolai szinten. Ez valószínűleg a szülőknek abból a félelméből fakad, hogy heti 6 órában a gyerekek nem sajátítanak el jól a német nyelvet. Ugyanakkor egyetemi, főiskolai szinten sincs meg a továbbtanulás lehetősége magyar nyelven különböző szakokon, azaz nincs lehetőség arra Ausztriában, hogy pl. elsajátítsák a jogi, közgazdasági, orvosi szaknyelvet magyarul.

Burgenland egyetlen kétnyelvű középiskolája a **Burgenlandi Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium**. Máig ez az egyetlen intézmény, ahol a magyart nemcsak idegen nyelvként, hanem az oktatás nyelveként is használják. Az intézményben párhuzamosan magyar–német kétnyelvű oktatás folyik. A gyerekek a matematika, német, informatika és idegen nyelvek kivételével minden tantárgyat két nyelven sajátíthatnak el, míg magyarul heti négy órában folyik anyanyelvi oktatás. A törvény lehetőséget ad heti egy órában a felzárkóztatásra, ill. az iskolában működő fordítóműhely ugyancsak emeli a magyar nyelvvel eltölthető foglalkozások óraszámát. A magyar nyelv arányát a két nyelven oktatott tantárgyak tanításában évről-évre lehet fokozatosan növelni. Ennek az a magyarázata, hogy a tanulók eltérő nyelvi kompetenciával érkeznek az iskolába, amit az oktatás során tolerálni kell. Ebben az iskolában nem lehet differenciálás nélkül oktatni. Emellett nagy terhet ró a tanárra, hogy az egy osztályon belül tanuló, eltérő tudásszintű gyerekek oktatására a minisztérium által engedélyezett tankönyvlistáról egységesen nem, csak korlátozott számban tudnak tankönyvet választani. A sajátos helyzet megoldásaként a tanárok maguk állítanak elő oktatási segédanyagot.

A burgenlandi magyar népcsoporttól eltérően a hivatalosan 1992-ben népcsoportként is elismert **Bécsben és környékén** letelepedett **migráns eredetű** diaszpóra kisebbségi nyelvű oktatásának törvényi szabályozása nagy hiányosságokat mutat. Bécsben a helyi magyarság különböző szervezeteit összefogó, és azok hivatalos képviselőjét ellátó ernyőszervezet, az Ausztriai Magyarok Központi Szövetsége által működtetett Bécsi Magyar Iskola és a 71. számú Széchenyi István Cserkészcsapat foglalkozásai biztosítanak lehetőséget a magyar nyelvű kultúra ápolására és elsajátítására. A civil szervezetek kezdeményezésén kívül a Városi Iskolatanács által létrehozott Projekt Hungaricum nevet viselő nyelvoktatási program

ad még lehetőséget a magyar nyelv tanulására szintén a hivatalos oktatás keretein kívül esően. A 2007-ben alapított Bécsi Magyar Iskolaegyesület 3–6 éves gyermekeknek tart magyar–német kétnyelvű óvodai foglalkozásokat.

I. MIBEN SEGÍTHETNEK A NYELVTUDOMÁNYI ISMERETEK A SZÜLŐNEK, AMIKOR OKTATÁSI NYELVET VÁLASZT GYEREKÉNEK?

Kisebbségi létben az államnyelv magas szintű elsajátítása szükséges és elengedhetetlen feladat. Ideális esetben az államnyelv és a népcsoport nyelv hasonlóan magas szintű ismerete a kívánatos.

A szülőnek (és a pedagógusnak, mint oktatási szakembernek, ha a szülő tőle kér tanácsot) tudnia kell, hogy létezik:

a. Hozzáadó és felcserélő kétnyelvűségi helyzet

Hozzáadó kétnyelvűségi helyzetről akkor beszélünk, ha egy nemzetiségileg vegyes környezetben használt nyelveket és a hozzájuk kapcsolódó kultúrákat nem rangsorolják, hanem egyformán fontosnak értékelik. Ha a társadalmi környezet támogató, akkor a kisebbségi nyelv tanulása vonzó cél és ritka a nyelvcseré. Az egyik nyelv tanulása nem a másik rovására történik, s a kétnyelvűség pozitívan hat a személyiségfejlődésre.

Felcserélő a kétnyelvűségi helyzet, ha a társadalmi környezet az egyik nyelvet és kultúrát kívánatosabbnak tartja a másiknál. Ilyenkor a beszélők az alacsonyabb presztízsű nyelvet a magasabb presztízsűre cserélik. Ennek következménye mindkét nyelv hiányos ismerete, amely a nyelvcseréhez vezet.

b. Felsőszíni és kognitív nyelvi kompetencia

Ezek egy nyelv ismeretének szintjei. A **felsőszíni (társalgási) nyelvi kompetencia** az alapszókinccs valamint az alapvető nyelvtani szabályok ismeretében mutatkozik meg és lehetővé teszi a köznapi kommunikációt. A **kognitív (tanulási) nyelvi kompetencia magas nyelvismeretre utal**, amikor a nyelvet a gondolkodás eszközeként használjuk. A kognitív nyelvi kompetencia sokkal tovább fejlődik, mint a felszíni kompetencia, és egy másik nyelvben való kialakulásához évekre van szükség. Az iskolai eredményességet a kognitív nyelvi kompetencia határozza meg.

c. A nyelvtudások fejlődése szorosan összefügg

A másodnyelvben elérhető nyelvi felkészültség az első nyelvben kialakult kompetencia függvénye. Amennyiben az első nyelvben a kompetencia alacsony és beiktatjuk a második nyelv intenzív tanulását, ez károsítja az első nyelv későbbi fejlődését, ami

viszont a másodnyelvben való haladást is korlátozza. Ha az elsőnyelvi kompetencia szintje magas és további fejlődéséhez is megvannak a feltételek, a másodnyelv intenzív oktatása a leghatékonyabb módja annak, hogy **funkcionális kétnyelvűség** alakuljon ki és a nyelvi fejlődést ne érje károsodás. A burgenlandi magyar anyanyelvű tanulók helyzetére vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy két nyelv magas szintű ismerete akkor várható el, ha az első nyelvük, azaz anyanyelvük fejlődik megfelelően (elsőként a családi környezet, majd az iskola segítségével). A Burgenlandban magyarul tanulók esetében mindkét nyelv magas fokú ismerete akkor valósul meg, ha a családban elsajátított magyar anyanyelvük megfelelő időben és módon fejlődik, hiszen a továbbiakban ez lesz az alapja kétnyelvűségüknek.

d. Az eltérő következményekkel járó másodnyelvű és anyanyelvű oktatás

A másodnyelvű oktatásnál a többségi nyelv, az anyanyelvű oktatásnál az első nyelv, az anyanyelv szerepe meghatározó. Mindkét oktatási formának sok változata van, de a változatok hatásaiban nagy különbségek nincsenek.

A **másodnyelvű oktatás** esetében a többség nyelve az oktatási nyelv. Ezt nyelvi befűllasztási programnak nevezik, mert az anyanyelvnek a többségi nyelvvel való felcserélését serkenti. A másodnyelven tanuló kisebbségi gyerekeknél az anyanyelv fejlődése megreked. Amíg a tannyelven nem épűl ki a kognitív nyelvi kompetencia, alulteljesítenek az iskolában, mert ott olyan diákokkal kell lépést tartaniuk, akik az iskola nyelvének és kultúrájának hatásai alatt formálódtak. Amennyiben a tanulók nem önszántukból (illetve a szűlők akaratából) tanulnak másodnyelven, hanem azért, mert nincs más választási lehetőségűk, a fenti következmények még hatványozottabban kifejezésre jutnak. Ezeknek a tanulóknak a társadalom az iskolán keresztül azt az „űzenetet” közvetíti, hogy a mellőzött nyelv és kultúra kevésbé értékes, az iskolában ezért nem is jutott hely a számukra; ha pedig a szűlők választották gyerekűknek a másodnyelven való iskolázást, választásukkal ők sugallják ezt a gyereknek. A **nyelvi befűllasztási program** tulajdonképpen azt űzeni a gyereknek, hogy legjobb, ha lemond származásáról, nyelvéről és kultúrájáról, ha azt akarja, hogy értékeljék. Sok ilyen gyerek ezért feladja családi nyelvét és kultúráját, és átveszi az iskolát irányító csoport értékrendszerét és normáit. (Az anyanyelvűpolás, amikor kiegészítésképpen a kisebbségiek számára külön órákon anyanyelvűk nyelvtanát és nemzeti irodalmukat oktatják, az ilyen helyzeten vajmi keveset enyhít). A másodnyelvű oktatás felcserelő kétnyelvűségi helyzetet teremt.

Az **anyanyelvű oktatásnál** minden (vagy a legtöbb) tantárgyat anyanyelven oktatnak, a többségi nyelvet pedig tantárgyként. Ez anyanyelvmegőrző program: az anyanyelv megtartása és fejlesztése szempontjából jó eredményekhez vezet, a többségi nyelv fejlődését pedig az iskolán kívül a környezet is erősen serkenti. Az anyanyelvű oktatás a hozzáadó kétnyelvűségi helyzet elemeit növeli.

II. MIT MÉRLEGELJEN A SZÜLŐ, AMIKOR AZ OKTATÁS NYELVÉRŐL DÖNT?

A fenti ismeretek tükrében vázoljuk azokat a szempontokat, amelyeket a szülőnek mérlegelnie kellene, amikor arról dönt, hogy gyermekét milyen tannyelvű iskolába íratja.

Az elmondottakból világos, hogy a tannyelv megválasztása elsősorban **identitásformáló és esélyegyenlőséget növelő hatása** miatt fontos. Az identitás (az egyén tudása arról, hogy bizonyos társadalmi csoportokhoz tartozik, és ez számára érzelmi és érték-jelentőségű) a megélt tapasztalatok révén alakul ki. Így magától értetődő, hogy a választott iskola, annak tannyelve és az oktatott tartalmak, a tanulók identitásformálásának meghatározó tényezői. A szülő tehát, amikor iskolát és tannyelvet választ gyermekének, döntő módon befolyásolja identitásának alakulását. Sok szülő gyakran nincs teljesen tisztában döntésének következményeivel. Ilyenkor az iskolának, mint intézménynek és az oktatási szakembereknek kellene ezekről a szülőket megfelelően informálni.

Egyértelmű, hogy a **szülőnek kizárólagos joga** olyan tannyelvet választani gyermekének, amely szerinte boldogulását leginkább szolgálja. Ahhoz azonban, hogy egy ilyen fontos döntés, amely a gyermek egész további életútját, lelki fejlődését, közösségi és családi kapcsolatait nagymértékben befolyásolja, valóban a gyermek javát szolgálja, a szülőnek sok mindent mérlegelnie kell. Első lépésként az elvárásait kellene megfogalmaznia a gyermek (nyelvi és egyéb) fejlődését illetően és áttekintenie a rendelkezésére álló oktatási lehetőségeket. Nem valószínű, hogy sok olyan szülő akadna, aki kisebbségiként ezt ne úgy fogalmazná meg: azt szeretné, hogy gyermeke mindkét nyelvben anyanyelvi szintű jártasságokat szerezzen, illetve magas fokú kétnyelvűséget fejlesszen ki.

Sok szülő abból indul ki, hogy a gyermek az anyanyelvét a családban már úgyis megtanulta, ezért a többségi iskolában majd hozzátanulja a többségi nyelvet is és így mindkettő birtokába jut. Ma már (ismerve a felcserélő és hozzáadó kétnyelvűségi helyzetek hatásait és a nyelvek elsajátításában jelentkező kölcsönhatásokat) tudjuk, hogy ez a jóhiszemű de igen naív elképzelés leggyakrabban nem két nyelv birtoklásához, hanem számos más körülménytől függően, erősen többségi nyelvű dominanciához, távlatilag esetleg **nyelvcseréhez és a nemzetiség feladásához vezet.** Anyanyelvi tudásában a gyermek megreked egy olyan szinten (amely miatt majd később szégyenkezik és nem is meri vagy akarja használni anyanyelvét; ugyanakkor képtelen lesz azt saját gyermekére átörökíteni, vagy nem is érzi azt szükségesnek).

A szülők 20–30%-a mégis a másodnyelvű oktatás mellett dönt. Az iskola és a szakemberek feladata lenne informálni a szülőt: ahhoz, hogy a két nyelv nagyjából egyforma szintig felfejlődjön, a **két nyelv és kultúra hatásainak nagyjából egyenlő erősséggel (50–50%-ban)**

kell hatniuk a gyerekre. Amennyiben az egyik nyelv használata csak a családra és a legszűkebb környezetre korlátozódik, az élet minden más területén pedig a másik nyelv és kultúra hatásai érik a gyereket, világos, hogy az első nyelv elsorvad és helyét az erősebb hatásokkal bíró veszi át. A másodnyelvű oktatás gyakran ilyen felcserélő helyzethez teremti meg a feltételeket, még akkor is, ha a szülők önszántukból és nem kényszerből tették meg ezt a lépést. Ilyenkor természetesen azzal is számolni kell, hogy az iskolába induló gyerek a többi, többségi osztálytársához viszonyítva (akik pedig számára ezentúl a referenciális csoportot képezik, és akikhez viszonyítják teljesítményét) jelentős hátránnyal indul és esetleg évekre lesz szükség, amíg azoknak nyelvét és kultúráját át nem veszi. Ez pedig elkerülhetetlen, ha sikeres akar lenni, hisz a legtermészetesebb dolog, hogy a többségi nyelvű iskolában a többségi nyelv és kultúra a norma.

Ha a szülő a többségi nyelvű iskolába irányítja gyermekét, radikális változást idéz elő a gyerek nyelvi környezetében: addig elsősorban az anyanyelv fejlődését serkentette a környezet, ezután pedig a második nyelv fejlődéséhez alakulnak ki a megfelelő feltételek. Ennek az a következménye, hogy az első nyelv (anyanyelv) fejlődése megtorpan, sorvadni kezd, helyébe egy másik nyelv lép, amely azonban késéssel kezd el (intenzívebben) fejlődni. Az egyéni adottságoktól függ, hogy mikor, vagy egyáltalán felfejlődik-e olyan szintre, mintha születésétől fogva a gyereknél ezt a nyelvet fejlesztették volna. Ez a törés a beszéd fejlődésében (az egyik leépül, a másik késve fejlődik) a gondolkodásra és annak fejlődésére is kihat, mert a beszéd és a gondolkodás szoros kapcsolatban vannak egymással. A szülőnek tehát, ha valóban magas fokú kétnyelvűséget szeretne kifejleszteni gyermekénél, döntésével a hozzáadó kétnyelvűségi körülmények megteremtését kellene segítenie. A másodnyelvű oktatást választva pedig éppen a felcserélő helyzet kialakulásához járul hozzá.

Egyes szülők az általános iskola felsőbb osztályaitól (az 5-ik iskolaévtől) vagy a középiskolától „irányítják át” a gyereket az anyanyelviből a többségi iskolába. Az átirányító programok hatásai hasonlóak a befullasztási programok hatásaihoz, csak valamivel enyhébb formában jutnak kifejezésre.

Mai ismereteink tükrében tehát (leszámítva azokat az eseteket, amikor a szülők tudatosan és átgondoltan nyelv-, kultúra- és identitáscserét akarnak elérni a gyereknél, átvezetve őt egyik egynyelvűségi állapotból egy másikba) mindenképpen végig anyanyelvi oktatás ajánlható a kisebbségi tanulóknak, mert ez növeli a hozzáadó kétnyelvűségi helyzet elemeinek számát. A mai globalizálódó világban, amikor a nem is olyan távoli jövőben – amelyre a szülő gyermekét felkészíteni szeretné – valószínűleg több nyelv ismerete lesz a érvényesülés feltétele, az anyanyelven történő oktatás tűnik megfelelőbb döntésnek.

